

**Сталінград день за днем.
Найбільша перемога над
смертю. 1942-1943**

Джейсон Тернер, військовий письменник, фахівець з історії військових конфліктів, представляє хронологічний опис битви за Сталінград, що завершилася нищівною поразкою вермахту. День за днем автор простежує хід військових дій супротивників, починаючи з першої фази наступальної операції «Блау», коли німецькі війська захопили великі території на півдні Росії, аж до перемоги радянських військ під Сталінградом. Тернер докладно висвітлює війну на землі і в повітрі, описує важкі бої за місто, дає оцінку подіям, що відбуваються на міжнародній політичній арені.

ДЖЕЙСОН ТЕРНЕР

СТАЛІНГРАД

ДЕНЬ ЗА ДНЕМ

НАИБІЛЬША ПЕРЕМОГА
НАД СМЕРТЮ

1942-1943

Видавничий дім

«С К І Ф»

Київ — 2025

УДК 93"1939/1945"
Т 35

Jason Turner
STALINGRAD
DAY BY DAY

Переклад українською — *Ірина Шестакова*

Тернер Джейсон

Т 35 Сталінград день за днем. Найбільша перемога над смертю. 1942-1943. / Джейсон Тернер. — Київ: Видавничий дім «С К І Ф», 2025. — 320 с.

ISBN 978-966-370-213-1

Джейсон Тернер, військовий письменник, фахівець з історії військових конфліктів, представляє хронологічний опис битви за Сталінград, що завершилася нищівною поразкою вермахту. День за днем автор простежує хід військових дій супротивників, починаючи з першої фази наступальної операції «Блау», коли німецькі війська захопили великі території на півдні Росії, аж до перемоги радянських військ під Сталінградом. Тернер докладно висвітлює війну на землі і в повітрі, описує важкі бої за місто, дає оцінку подіям, що відбуваються на міжнародній політичній арені.

ISBN 978-966-370-213-1

«Stalingrad Day by Day»
Copyright © 2012 Brown Bear Books Ltd.
© Видавничий дім «С К І Ф», 2025.

Вступ

Битва за Сталінград стала наслідком провалу плану «Барбаросса» — плану нападу Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 року. Попри кілька найбільш ефектних за всю історію воєн перемог в ході реалізації плану «Барбаросса», гітлерівській Німеччині та її союзникам не вдалося досягти вирішальної стратегічної перемоги над Радянським Союзом. За 166 днів (22 червня — 4 грудня 1941 року) німецькі війська просунулися до 1300 км на фронті в 1600 км і завдали втрат Червоній армії в кількості 4,3 мільйона, повністю знищивши 1,3 рази радянські сухопутні сили на Східному фронті! Але до початку грудня 1941 року німецька армія мала перед собою все ще потужну і поповнювану Червону армію. Контрнаступ Червоної армії, що розпочався 5 грудня 1941 року, був зупинений німцями величезним напруженням сил і бездоріжжям у березні-квітні 1942 року. Потім патова ситуація зберігалася на Східному фронті до травня 1942 року.

Вже до кінця 1941 року Адольф Гітлер зрозумів, що німецька армія не зможе заповнити жахливих втрат, понесених у кампанії цього року. До початку 1942 року армія втратила третину живої сили, 40 відсотків протитанкових гармат, половину коней і 79 відсотків бронетехніки, введених в дію влітку 1941 року. Великі втрати транспортних засобів значно знизили мобільність військ, а запас боєприпасів знизився до однієї третини від рівня червня 1941 року. Виробництво і поповнення не встигали заповнити втрати, в результаті ударна міць танкових, піхотних і моторизованих з'єднань різко знизилася.

Верховне німецьке командування визнало, що до весни 1942 року німецькі війська були нездатні вести наступальні

операції на всьому шляху Східного фронту. Адольф Гітлер, який на той час взяв на себе особисто командування німецькими арміями, вирішив обмежитися оборонними боями на центральній і північній ділянках Східного фронту і в той же час наступати на півдні з метою захопити нафтопромисли Кавказу. Однак фюрер не був упевнений, чи захоплювати в першу чергу Сталінград, щоб перекрити транспортування нафти на північ, чи ж захопити спочатку самі нафтопромисли. Ці вагання не залишали його до кінця літньої кампанії. Наступальна операція 1942 року під кодовою назвою «Блау» проти міцніючої Червоної армії була останнім шансом на військову поразку Радянського Союзу. Але, в результаті, німці самі були розгромлені в районі зруйнованого практично дощенту Сталінграда.

Прибуття підкріплень на Східний фронт навесні 1942 року. Війська готові до операції «Блау», літнього наступу вермахту в напрямку Кавказу

Фаза I

Планування та підготовка

До кінця 1941 року німецька армія на Східному фронті сильно виснажилася в спробах захопити Москву і розгромити Радянський Союз. Що ще гірше, контрнаступ Червоної армії в грудні 1941 — квітні 1942 року ледь не розвалив німецький фронт. Але німці встояли, і Гітлер почав розробляти нові плани наступу на Східному фронті на 1942 рік. Не маючи сил для наступу по всьому фронту, фюрер був твердо налаштований на захоплення нафтопромислів на Кавказі. У його початкових планах місто на Волзі, Сталінград, було пунктом, що мав стратегічне значення поряд з нафтопромислами Кавказу.

20 грудня 1924 року

Німеччина, політика

Гітлер звільнений з ув'язнення в тюрмі Ландсберг, де він провів всього дев'ять місяців із призначених судом п'яти років за організацію невдалої спроби Мюнхенського путчу 1923 року. У в'язниці він написав книгу *Mein Kampf* («Моя боротьба»), в якій чітко визначив свої погляди на те, як він уявляє собі майбутню зовнішню політику Німеччини, де він обґрунтовує необхідність *Lebensraum* («життєвого простору») для німецького народу і напрямок здобуття цього простору: «...ми, звичайно, можемо мати на увазі в першу чергу Росію і ті окраїнні держави, які їй підпорядковані». Книга мала приголомшливий успіх і продавалася сотнями тисяч примірників. Авторські гонорари Гітлера перевищили мільйон марок.

5 листопада 1937 року

Німеччина, стратегія

Гітлер заявив своєму вищому командуванню, що він очікує захоплення Радянського Союзу для Lebensraum німців до початку 1943 року.

23 серпня 1939 року

Німеччина, дипломатія

Міністри закордонних справ Німеччини Йоахім фон Ріббентроп і СРСР Молотов підписали пакт про ненапад, який вирішив долю Польщі. 1 вересня Німеччина напала на Польщу, а 17 вересня Червона армія перетнула її східний кордон після того, як польський уряд 16 вересня втік з країни, яка ще чинила опір німцям.

11 лютого 1940 року

Німеччина, дипломатія

Німеччина і Радянський Союз підписали торговельну угоду про постачання Третьому рейху значної кількості сировини. Ця сировина (в обмін на необхідне для СРСР обладнання. — *Ред.*) багато в чому забезпечила військову промисловість Німеччини — радянська нафта «змастила колеса» німецької військової машини, а радянський метал йшов на виробництво німецької бойової техніки.

31 липня 1940 року

Німеччина, стратегія

Попри тісні торговельні відносини нацистської Німеччини з Радянським Союзом, Адольф Гітлер планує війну. Він

зазначає, що нафтові родовища Баку на Кавказі будуть основною метою при нападі на Радянський Союз.

Німецький диктатор Адольф Гітлер був рішуче налаштований на напад на Радянський Союз у своєму прагненні завоювати Lebensraum («життєвий простір») для німецького народу

5 серпня 1940 року

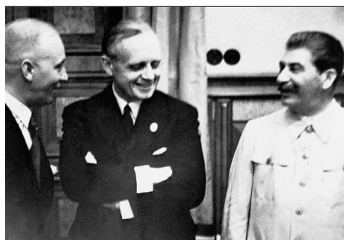
Німеччина, стратегія

Генерал Франц Гальдер, начальник Генштабу сухопутних військ, розглядає плани нападу на Радянський Союз.

18 грудня 1940 року

Німеччина, стратегія

Гітлер видає директиву № 21, в якій викладає план проведення операції «Барбаросса»: напад на Радянський Союз відбудеться в травні 1941 року, планується, зокрема, захоплення Кавказу. Метою німецьких збройних сил є захоплення території від гирла Волги на півдні до Архангельська на півночі.

Міністр закордонних справ Німеччини Йоахім фон Ріббентроп (у центрі) і Йосип Сталін (праворуч) після підписання пакту про ненапад між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом у Москві 23 серпня 1939 року

Фельдмаршал Герд фон Рундштедт став цапом-відбувайлом за провал операції під Ростовом-на-Дону в листопаді 1941 року

11 червня 1941 року

Німеччина, стратегія

Випущена і розіслана по військах директива № 32, з описом проходу через Кавказ і захоплення Ірану.

22 червня 1941 року

СРСР, війна

Початок операції «Барбаросса»: німецькі війська напали на Радянський Союз. Групи армій «Південь» рушили на схід через Україну, групи армій «Центр» — через Білорусь, групи армій «Північ» — через Прибалтику.

20 листопада 1941 року

Південна ділянка фронту

Танкові та моторизовані війська (у складі групи армій «Південь») захоплюють Ростов-на-Дону. Ростов має стратегічне значення, оскільки розташований поблизу гирла Дону, що впадає в Азовське море. Падіння міста відкриває шлях на Сталінград і Кавказ.

22 листопада 1941 року

Південна ділянка фронту

Гітлер наказує піхотним дивізіям підготуватися до захоплення Кавказу.

27 листопада 1941 року

Південна ділянка фронту

Під загрозою оточення радянськими 56-ю і 9-ю арміями німецькі війська почали відхід з Ростова-на-Дону.

28 листопада 1941 року

Південна ділянка фронту

Червона армія звільняє Ростов, і фельдмаршал Герд фон Рундштедт відводить війська групи армій «Південь» до річки

Міус. Гітлер негайно знімає Рундштедта з посади, але неохоче дозволяє його наступнику Вальтеру фон Рейхенау зайняти оборону біля Міуса і не наступати на Ростов.

5 квітня 1942 року

Німеччина, стратегія

Гітлер (ОКВ) видає директиву № 41, в якій деталізує стратегію ведення війни на Східному фронті влітку 1942 року. Вона наказує вести наступальні дії групі армій «Північ» з метою захоплення Ленінграда, групі армій «Південь» прорватися на Кавказ, в той час як групі армій «Центр» залишатися в обороні. Сталінград стає найважливішою метою південного угруповання німецьких військ.

Німецький солдат спостерігає за палаючим будинком на пізній стадії операції «Барбаросса». Попри ряд перемог над Червоною армією, до кінця 1941 року вермахт не зміг зламати опір противника на Східному фронті, і в 1942 році йому довелося відкрити новий сезон наступальних дій в СРСР

Погано екіпіровані для війни в умовах російської зими німецькі солдати, взяті в полон під час російського контрнаступу в грудні 1941 року, тремтять від холоду

Східний фронт, 1942 рік

Провал планів розгрому Радянського Союзу в 1941 році створив проблеми для Німеччини на Східному фронті в 1942 році, оскільки вона не мала достатніх сил для відновлення наступальних операцій по всьому фронту.

Для Гітлера нафта Кавказу завжди була однією з першочергових цілей захоплення Росії. Він говорив про необхідність захоплення родовищ Баку ще 31 липня 1940 року під час обговорень найперших планів нападу на Радянський Союз. Навесні 1941 року Верховне головнокомандування

вермахту (ОКВ) розробило плани захоплення нафтових родовищ Кавказу. Наступним кроком у цьому напрямку була розробка директиви № 32, направленої Головному командуванню сухопутних військ (ОКХ) 11 червня 1941 року, за 11 днів до початку реалізації плану «Барбаросса». Ця директива розглядала прохід через Кавказ в Іран як частину плану продовження війни проти Британської імперії після поразки Радянського Союзу.

Через кілька днів, 16 червня 1941 року, німецька контррозвідка представила в ОКХ план захоплення нафтових родовищ Кавказу — відразу після поразки Червоної армії. Група зі ста грузин — агентів, навчених німецькою контррозвідкою диверсіям на промислових об'єктах, — вже перебувала в Румунії. Цих грузин мали закинути на нафтові родовища морем або повітрям, як тільки німецькі сухопутні війська увійдуть в Кавказький регіон.

Що стосується Кавказу, то очікувалося, що англійські війська захоплять і блокують цей регіон, як тільки німці підійдуть до Азовського моря. Передбачалося, що основне угруповання британських військ буде зосереджено вздовж північного і східного кордонів Іраку. Через складний рельєф місцевості наступ німців з південних схилів Кавказу через Іран на Ірак не могло початися раніше весни 1942 року. До цього потрібно було зібрати якомога більше даних по Кавказу. Був створений список німецьких альпіністів, які ходили по горах Кавказу останні кілька років і знали місцевість і погодні умови, вивчені книги по регіону.

На початку серпня 1941 року штаб керівництва війною на морі Крігсмаріне (ВМС Німеччини) представив оцінку можливих дій радянського Чорноморського флоту у разі проникнення німецьких військ на Кавказ. У документі містилося попередження, що Чорноморський флот може серйозно пе-

решкодити проведенню операцій, тримаючи під обстрілом прибережні автомобільні та залізничні дороги між Туапсе і Сухумі. Для цих цілей тут у росіян було 1 лінкор, 6 крейсерів і 15 сучасних плюс 5 застарілих есмінців. В акваторії Чорного моря у німецького флоту не було сил, здатних протистояти або перешкодити діям радянського флоту.

Доповіді агентів і перехоплені радіограми в кінці вересня вказували на те, що росіяни мали від 5 до 6 дивізій на Кавказі і три в Ірані. За їхніми оцінками, британські війська, якщо рушать через територію СРСР, витратять не менше трьох тижнів, щоб пройти з Ірану до Північного Кавказу, і не менше чотирьох тижнів, щоб дістатися Криму.

Початок 1942 року. Знак на честь 10-тисячного снаряда, випущеного німецькою гаубицею на Східному фронті

У жовтні 1941 року штаб оперативного керівництва Верховного головнокомандування вермахту представив перший детальний план операції на Кавказі. Цілі наступальних операцій були обмежені захопленням нафтових родовищ Кавказу і підходів до кордонів Ірану та Іраку для можливого просування на Багдад. Операцію передбачалося провести в шість окремих етапів у період з листопада 1941 до вересня 1942 року. Етапи визначалися таким чином:

1. Захоплення підходів до Північного Кавказу, починаючи з листопада 1941 року.

2. Серія попередніх ударів з метою захоплення зручних позицій для кидка в травні 1942 року.

3. Початок наступальних операцій через Кавказькі гори в два різних етапи в червні 1942 року.

4. Просування по Закавказзі до кордонів Туреччини та Ірану.

5. Зайняття зручних позицій для наступу на території Ірану.

6. Захоплення гірських проходів і перевалів біля кордону з Іраком.

Німецькі війська, що відступають на захід після провалу операції «Тайфун» — гітлерівського наступу на Москву в 1941 році

Останні три етапи планувалися на період початку липня — початку вересня 1942 року. Реалізація всього плану наступу залежала від успіху операцій на російському театрі військових дій. Другий і третій етапи могли бути виконані, тільки якщо німецькі війська досягнуть низової Волги протягом зими 1941/42 року. Розмах попередніх ударів, передбачених другим

етапом, залежав від загального плану наступу на Кавказі, який ще належало прийняти. Такий наступ міг йти двома проходами вздовж Чорного і Каспійського морів і через перевали на Тбілісі. Дороги тут перетинали гори через перевали на висоті до 3000 м. Ці дороги могли захопити тільки гірськострілецькі дивізії. Просування вздовж каспійського узбережжя було б значно легшим, оскільки тут німцям могли перешкодити лише дії застарілих кораблів Каспійської флотилії.

Під час боїв у 1941 році в полон потрапило близько 2,5 мільйона радянських солдатів. Тільки під Києвом в оточення потрапили 452,7 тисячі, більшість з них було взято в полон

Під час першого етапу наступу передбачалося задіяти два танкових і два гірськострілецьких корпуси в напрямку Сухумі та Кутаїсі на Західному Кавказі, Тбілісі на Центральному і Баку на Східному Кавказі відповідно. Як тільки на одному з цих напрямків фронт буде прорваний, туди буде введений ще один танковий корпус з резерву. Завданням цього корпусу мало бути визначення місць нанесення вирішальних ударів на другому етапі наступу. Використання двох корпусів на західному напрямку на першому етапі було викликано вразливістю комунікаційних ліній уздовж Чорного моря. Крім того, на західному напрямку можна було просунутися до південного кордону СРСР в обхід гір, оскільки на інших

напрямках це було набагато важче зробити через гірський рельєф місцевості. В ході другого етапу наступу резервний корпус повинен був прозондировати можливості проникнення вглиб Кавказьких гір. Цей корпус міг просуватися або по березі Чорного моря на Батумі і звідти через Тифліс на Баку; або, подолавши гірські перевали, прориватися на Тбілісі і звідти або на Батумі, або на Баку; або по березі Каспію на Баку і звідти на Тбілісі.

В ході наступальних операцій німецькі ВМС повинні були контролювати Новоросійськ і Туапсе, захопивши берегові батареї. Крім того, кілька підводних човнів повинні були паралізувати дії Чорноморського флоту росіян, забезпечуючи можливість постачання німецьких військ, що наступали від Новоросійська до Батумі, поки російський флот не буде знищений повністю.

Завдання люфтваффе були такими: прикриття з повітря і підтримка наземних військ; знищення Чорноморського флоту в портах; висадка повітряних десантів для важливих пунктів; пікіруючі бомбардувальники повинні були діяти проти найважливіших цілей; транспортні літаки повинні бути готові для доставки всього необхідного для військ по повітрю. Цей план був одностайно прийнятий на нараді, що відбулася в ОКХ 24 жовтня 1941 року. Наступ через Кавказ вважався також найшвидшим вирішенням німецьких близькосхідних проблем. Такий наступ мав переконати Туреччину приєднатися до осі, а британські війська, що протистояли армії Роммеля в Північній Африці, будуть задіяні в Ірані. Наступ, запланований на весну 1942 року, був спрямований насамперед на захоплення кавказької нафти і проходів з Ірану в Ірак і, в кінцевому рахунку, підготовку захоплення нафтових родовищ Іраку до осені 1942 року, коли погодні умови дозволять сконцентрувати достатні наземні сили.

Найважливішою передумовою цих далекосяжних планів був захоплення західного берега пониззя Волги від Сталінграда до Астрахані. Якщо не вдавалося захопити Сталінград, то треба було переглядати всі плани наступу на Кавказі (через загрозу з флангу). Серед найважливіших питань підготовки операцій на Кавказі, що обговорювалися в ОКХ, були підготовка військових карт і тропичне спорядження військ, а також подальше посилення і оснащення наявних спеціальних гірських формувань.

Танкісти Червоної армії під час контрнаступу

Планування кавказької операції, листопад 1941 року

У розмові з фельдмаршалом Вальтером фон Браухічем, головнокомандувачем сухопутними військами, 7 листопада Гітлер згадав, що захоплення нафтових родовищ доведеться відкласти на наступний рік. Ця відстрочка вже передбачалася Генеральним штабом сухопутних військ. Новим у висловлюваннях фюрера стало те, що він додав, що не має наміру виходити за межі кордонів СРСР. Таким чином, наступ обмежувався Кавказом. Така зміна планів була пов'язана, ймовірно, із уповільненням наступу в 1941 році. За повідомленнями всіх джерел інформації, Червона армія збиралася чинити на

Зміст

Вступ.....	3
Фаза I	
Планування та підготовка	6
Східний фронт, 1942 рік	12
Протиборчі сили.....	30
Фаза II	
Наступ німців.....	59
Операція «Блау».....	96
Фаза III	
Сталінград стає головною метою.....	124
Наступ на Сталінград	141
Фаза IV	
«Щуряча війна»	171
«Щуряча війна»	184
Фаза V	
Червоний молот.....	213
Операція «Уран».....	221
Фаза VI	
Спроби постачання провалилися	240
Повітряний міст в район Сталінграда.....	258
«Зимова гроза»	284
Здаватися заборонено!	299
Поворотний момент війни?	311
Умовні позначення.....	318

ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Джейсон ТЕРНЕР

СТАЛІНГРАД
ДЕНЬ ЗА ДНЕМ
НАЙБІЛЬША ПЕРЕМОГА
НАД СМЕРТЮ
1942-1943

Переклад українською — *Ірина Шестакова*

Підписано до друку 02.06.2025 р. Формат 60х84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 16,0. Тираж 300 прим.

ТОВ Видавничий дім «СКІФ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

До Сталінграда 48
кілометрів. Хроніка
танкових боїв
1942-1943

Сталінград. Велика
битва очима
військового
кореспондента
1942-1943

Перейти на сайт →